

magazine

Vandaag
beginnen
we aan
morgen

so
cius.

steunpunt
sociaal-cultureel
werk

socius.be

2021

Vandaag we beginnen aan morgen

Op 18 november 2021 heette Socius alle sociaal-culturele professionals uit Vlaanderen en Brussel van harte welkom in onze hoofdstad voor de jaarlijkse Trefdag. Die Trefdag stond volledig in het teken van rechtvaardige duurzaamheid. De klimaatcrisis verdween tijdens de corona-epidemie wat naar de achtergrond. Terwijl de klimaatontwrichting alleen maar versnelde. De reacties op de crisis blijven ondertussen verdeeld. Het mobilisatiepotentieel om een duurzame transitie waar te maken groeit. Tegelijk negeren veel mensen de ernst van de situatie en bestaat er nog steeds klimaatontkenning. Anderen – bij ons of in het Zuiden – willen wel mee, maar dreigen de dupe te worden van nog meer uitsluiting.

De sociaal-culturele sector is daar waar het schuurt. Nu meer dan ooit. Hoe gaan we als voortrekker van rechtvaardige duurzaamheid om met de uitdagingen die de klimaatcrisis ons stelt? Hoe worden wij changemakers? Wat kan jij doen?

Met dit magazine willen we nog wat extra stof tot nadenken aanbieden. Voor zij die erbij konden zijn op de Trefdag. Voor zijn die er niet bij konden zijn. Voor iedereen.

**Want vandaag beginnen we aan morgen.
No time to waste. We hebben jou nodig.**

Het Socius-team

Knallen voor het klimaat

Welke wereld na corona?

Worden het nu roaring twenties of transition twenties? Dat wou Socius weten. Komen we terug uit ons kot? Om te feesten of om actie te voeren? Kunnen we eindelijk terug naar normaal? Of moeten we dringend werk maken van een ander normaal, om de klimaat- en sociale uitdagingen aanpakken? Een boeiende maar moeilijke vraag, want de toekomst is eerder maakbaar dan voorspelbaar.

Hoe langer ik kauwde op de vraag, hoe meer dat woordje 'of' begon te knagen: roaring twenties of transition twenties. Hoezo 'of'? Achter de vraag zit de verwachting verscholen dat we tussen beide zullen moeten kiezen. Of weerklinkt er zelfs de angst dat te velen knaldrang gaan hebben en voor de roaring twenties zullen opteren.

Maar, beste sociaal-cultureel werkers, waarom zouden we tussen beide moeten kiezen? Samenlevingen verander je niet met het vingertje. Catastrofeboodschappen mobiliseren geen mensen of massa's, utopisch realistische alternatieven misschien wel. In deze post-coronatijden (waar we stilaan naar op weg zijn, in dit deel van de wereld toch ...) hebben mensen nood aan perspectief. Dus maak van knaldrang ook klimaatdrang. Laat de transition twenties ook roaring twenties worden. Zolang het maar geen sleeping twenties worden!

Toch lijkt de vraag begrijpelijk. Veel mensen zijn moe, coronamoe. Ze zijn het beu: de dagelijkse besmettingscijfers, de handgels, de regels en de bubbels, de zoveelste achter-mijn-schermpvergadering of vorming, en vooral ook, die verdomde mondmaskers. We willen terug mensen zien, vastpakken en zelf weer vastgepakt worden. We zijn nu toch gevaccineerd (hopelijk, tenzij je meer in complottheorieën dan in wetenschap gelooft, of de eigen zogenaamde keuzevrijheid belangrijker acht dan solidariteit met anderen). Kortom, we willen terug naar 'normaal'. Bij velen heerst een 'knaldrang': er zijn vele maanden en gemiste feestjes in te halen.

Zo snakten we ook naar de voorbije zomer. Het rijk van de vrijheid leek te lonken. Maar... die zomer van 2021 werd opnieuw geen onbezorgde zomer. Dat had niet alleen met coronabeperkingen te maken, of met het minder zonnige weer. Of eigenlijk, toch wel wat met dat weer: als nooit tevoren confronteerde de zomer van 2021 ons met de effecten van de snel versnellende klimaattransitie. De schade van de ongekend zware overstromingen in Wallonië en Duitsland is nog lang niet hersteld. De hittereclen waren ongezien, van Groenland tot Zuid-Europa en elders in de wereld. De bosbranden volgden. Net zoals de besmettingscijfers van corona is het klimaatnieuws een dagelijks appél tot actie. Maar die →

Dirk Geldof

is socioloog en onderzoeker. Hij is deeltijds hoogleraar aan de Faculteit Ontwerpwetenschappen van de Universiteit Antwerpen en senior onderzoeker aan het Kenniscentrum Gezinswetenschappen (Odisee). Hij is auteur van 'Superdiversiteit. Hoe migratie onze samenleving verandert', 'Onzekerheid. Over leven in de risicomaatschappij' en 'Als risico's viraal gaan. Welke wereld na corona?'.

naadloze overgang van coronacrisis in klimaatcrisis is niet bepaald een wervend perspectief.

De samenleving is maakbaar, leert de aanpak van de coronacrisis

Virussen en pandemieën zijn er altijd al geweest. Maar nog nooit heeft een pandemie zich zo snel kunnen verspreiden als in deze geglobaliseerde wereld. Via zakenvluchten en toerisme ging het virus als een lopend vuurtje de wereld rond. En ook nu wij vandaag dankzij massale vaccinatie stilaan terugkeren naar 'normaal', circuleert het virus verder in de rest van de minder geprivilegieerde wereld, waar mensen nog steeds op vaccins moeten wachten, en waardoor nieuwe varianten kunnen ontstaan die ons opnieuw bedreigen.

Toch kunnen we ook positieve lessen uit de coronacrisis trekken. De aanpak van de crisis toonde ons opnieuw dat de wereld maakbaar is. Dat inzicht waren velen na decennia neoliberalisme kwijtgeraakt. Hoe regeringen de coronacrisis aanpakten, deed ertoe. Landen met een sterke gezondheidszorg en een doorgedreven vaccinatie kennen veel minder slachtoffers dan landen van corona-ontkenners of slechte gezondheidszorg. Tijdens de coronacrisis kon je beter in België wonen dan in de Verenigde Staten of Brazilië.

Expertise en wetenschap doen ertoe, leerden we. Ze kunnen politici inspireren om de noodzakelijke beslissingen te nemen. Als nieuwe risico's opduiken en in deze globale risicomaatschappij, zijn we in staat ze het hoofd te bieden. Met veel debat en soms hortend beleid, maar het lukt. Dat moet ons dus ook met de klimaatdreiging lukken.

Gewoon terug naar normaal?

Het vereist wel een groter gevoel van urgentie, zeker omdat de gevolgen van klimaatopwarming een langere incubatietijd hebben dan het coronavirus. Het maakt vandaag handelen des te urgenter, want samenlevingen veranderen immers traag.

Bij de uitbraak van corona in de lente van 2020 waren er heel wat kritische analyses over de risico's van onze scheefgetrokken globalisering. Maar hoe langer de coronacrisis bleef duren, hoe meer de kritische analyses plaatsmaakten voor een heimwee naar het oude normaal.

Hoezeer velen het ook willen, gewoon de samenleving terug heropstarten is wenselijk noch verstandig. Of het nu voor corona of voor het klimaat is: onbeperkt reizen met het vliegtuig laten we best achter ons. We zullen op

“De vraag is niet hoe we de samenleving en de economie terug opstarten, maar vooral ook welke samenleving en welke economie we terug willen opstarten.”

vele vlakken moeten zoeken naar een nieuw normaal, waarbij we de post-corona-samenleving ook klimaatneutraal zullen moeten maken.

Wat wordt dan dat nieuwe normaal? Wat moet er meer veranderen dan meer zonnepanelen en windmolens? Hoe maken we economie en consumptie écht duurzaam? Het zijn taaie en lastige vragen. We kunnen ze een tijdje verdringen, zoals tijdens de coronacrisis gebeurde. Maar dat ze terug zullen opduiken, staat vast. Meer nog dan de debatten over de coronamaatregelen en vaccins zijn het de vragen van deze tijd.

De keuzes die we maken, doen ertoe. Onze wereld na corona hangt af van de beslissingen van vandaag. De vraag is niet hoe we de samenleving en de economie terug opstarten, maar vooral ook *welke* samenleving en *welke* economie we terug willen opstarten. Het zijn politiserende vragen.

Hoe kunnen we de risico's voor morgen structureel beperken? Hoe zorgen we er met andere woorden voor dat de wereld na corona niet harder, ongelijker, onzekerder en angstiger wordt, maar dat de ervaren kwetsbaarheid opnieuw verbindt en tot een herweging van waarden en prioriteiten leidt? Hoe warm lopen we voor een gedurfd klimaatbeleid? En welke rol kunnen sociaal-cultureel werkers in dat proces spelen?

Alternatieven mogelijk maken

Dat brengt ons terug bij de vraag of het nu *roaring, sleeping of transition twenties* worden? De nood aan een ander normaal, is duidelijk, voor wie naar klimaat-, corona of andere wetenschappers wil luisteren. Sommigen kiezen voor eigen rijkdom of comfort: *après nous le déluge* ...

Maar gelukkig zien of voelen steeds meer mensen dat het anders moet. Anderen kunnen en moeten nog overtuigd worden. Niet iedereen moet overtuigd zijn om de klimaattransitie te maken, net zoals we de coronapandemie kunnen overwinnen ondanks corona-ontkenners, fake-news-believers, anti-vaks-egoïsten en andere tegendraadse tisten. Een samenleving wordt gemaakt door wie vooruit wil, en een alternatief kan aanbieden waar een meerderheid zich achter wil scharen. Democratie vereist geen consensus, wel een meerderheid die stappen vooruit wil zetten, en mensen die vanuit een gedragen burgerschap ook verantwoordelijkheid voor anderen en voor de toekomst willen opnemen.

Om dat potentieel te mobiliseren, moeten we de alternatieven voor veel meer mensen toegankelijk maken: van groene stroom tot lokale voedselketens, van duurzaam beleggen tot woningen isoleren, van anders consumeren tot anders verplaatsen. Voor iedereen toegankelijk maken, dat wil ook zeggen vertrekken van de reële superdiversiteit in onze steden en gemeenten. De moeizame vaccinatie in Brussel laat ons zien dat we →

soms nog te veel in gescheiden werelden leven, en de klassieke witte aanpak te veel mensen in superdiverse steden niet bereikt. Dat kunnen we ons bij klimaat evenmin als bij corona veroorloven.

Waar is da feestje?

De klimaattransitie is een unieke kans om een duurzame én meer rechtvaardige samenleving te maken. Willen we na de coronamoeheid niet in een klimaatmoeheid terechtkomen, dan moet de transitie ook energie geven. Politiseren moet mensen ook perspectief geven. Veranderen moet verbeteren zijn. Duurzaam moet ook plezant zijn. Het kan mensen samenbrengen.

Laat dus de transition twenties ook roaring twenties zijn, en omgekeerd. Knallen voor het klimaat, en niet alleen op klimaatmarsen of klimaatfestivals. Geen catastrofedenken in vormingen en actie, geen vragen of het nu roaring of transition wordt, maar gedegen klimaatkennis omzetten in actie, prikkelend politiserend. Handen uit de mouwen voor mobiliserende en goesting gevende alternatieven, om samen de noodzakelijke systeemverandering vorm te geven.

Laat sociaal-cultureel werk dus in deze post-coronatijden swingen, hoop geven, perspectief biedend en perspectief makend, voor een meer rechtvaardige en klimaatneutrale samenleving. Swingend de toekomst in. Waar is dat feestje? Hopa!

—

“Politiseren moet mensen ook perspectief geven. Veranderen moet verbeteren zijn. Duurzaam moet én kan ook plezant zijn. Het kan mensen samenbrengen.”

Naar een nieuw sociaal contract

Een sociaal contract is geen echt contract. Het is een idee, een filosofie over hoe we de verhouding tussen burgers onderling maar ook hun verhouding met de staat willen vormgeven. Het bestaande sociaal contract volstaat niet meer. Binnen de huidige contouren

slagen we er niet in om onze samenleving duurzaam en rechtvaardig te organiseren. Wie de nood voelt om daartoe bij te dragen, botst vaak op de grenzen van instituties, maatschappelijke spelregels en beslissingsprocedures. Het oude zit het nieuwe in de weg. →

Tijdens de Trefdag 2021 vormde een briefwisseling tussen Bieke Purnelle en Ivan Van de Cloot de opstap voor een diepgaand gesprek tussen twee mensen die over zo'n nieuw sociaal contract een verhaal hebben én die vanuit een heel verschillende kijk met elkaar daarover in gesprek gingen.

**Geachte heer Van de Cloot,
Beste Ivan,**

Ik ben een middenvelder in hoofd, hart en nieren. Ik bevind me liefst midden in de samenleving, waar mensen, ideeën en kwesties samenstromen en noodzakelijke synergie en energie genereren.

In een middenveld dat zijn politieke rol ten volle speelt, dat kan en durft opkomen voor de rechten van burgers.
Een middenveld dat zijn educatieve rol speelt door van politieke bewustwording een prioriteit te maken.
Een middenveld dat mensen verenigt en verbindt rond gedeelde thema's die ons allen aanbelangen.
Een middenveld dat de ruimte krijgt en grijpt om kennis en expertise op te bouwen en te delen.
Een middenveld dat opnieuw de politieke en maatschappelijke agenda naar zich toe trekt en beleid beïnvloedt door dialoog wanneer het kan, drukking wanneer het nodig is.
Een middenveld dat de legitimiteit en het vertrouwen krijgt van overheid en burgers om al deze maatschappelijke taken ter harte te nemen en optimaal uit te voeren.

De invloed van het middenveld is de afgelopen decennia onder druk komen te staan, vooral wat hun politieke rol betreft. Eerst onder invloed van de ontzuiling die de ideologische aspecten verdrong en de dienstverlening centraal plaatste; later onder invloed van het aanzwellende neoliberale marktdenken; tot slot door de besparingslogica die een aantal opeenvolgende economische crisissen kenmerkte.

Met veel interesse las ik in dat kader een artikel van uw hand op de website van denktank Itinera¹. Sta me toe een paar quotes uit te lichten en te hanteren als kapstok voor een tegenbetoog.

“De overheid lijkt soms voor alles wat vast of los staat wel subsidies te voorzien. Dat kost niet alleen handen vol geld. Het is ook meer dan corrosief voor de gemeenschap. Subsidiestelsels worden niet of niet genoeg geëvalueerd op het vlak van doeltreffendheid en doelmatigheid. Er moet steeds bekeken worden in welke mate een gesubsidieerde organisatie te eenzijdig afhankelijk is van subsidies. Dit kan snel excessen naar boven doen komen omdat er misschien een politieke logica is om iets te subsidiëren dat onvoldoende maatschappelijk gedragen wordt.”

Bieke Purnelle

studeerde toegepaste taalkunde in Gent. Ze werkte onder andere in de sector van de burgerjournalistiek en is tot op vandaag blogster en freelance journaliste, onder meer voor Mo* en De Standaard. Ze schrijft over grote en kleine maatschappelijke thema's en hoe die elkaar kruisen. Momenteel is ze directeur van het Kenniscentrum voor gender, feminisme en gelijke kansen RoSa.

Op nieuw contract

naar een sociaal

Vooreerst wil ik graag een helder onderscheid maken tussen subsidies aan de civiele samenleving en aan de bedrijfswereld, vermits beiden een compleet ander doel nastreven. Waar de civiele samenleving de gemeenschap in al haar aspecten wil vooruithelpen, heeft de private sector andere, in hoofdzaak winstgerichte doelstellingen. Voor beide gelden uiteraard andere criteria en normen.

Wat de financiering van dat sociaal-cultureel werk betreft: laten we niet doen alsof evaluatie niet of amper zou bestaan. Beoordelingen en doorlichtingen gebeuren grondig, kritisch, streng en rechtvaardig. Geen enkel gesubsidieerd bedrijf wordt aan zoveel toetsing onderworpen als een gesubsidieerde sociaal-culturele organisatie. Dat het op bepaalde meer lokale niveaus wat nauwkeuriger en professioneler mag, klopt vast. Maar ook dat onderscheid is belangrijk. Of de beoogde doelstellingen niet goedkoper gerealiseerd kunnen worden zonder subsidiëring valt te betwijfelen wanneer we vaststellen welke tarieven private consultants hanteren voor vergelijkbare educatieve diensten die middenveldactoren laagdrempelig aanbieden. De tendens om als overheid beroep te doen op peperdure consultants zonder veel ernstige expertise terzake zou ons meer zorgen moeten baren dan een vermeend gebrek aan resultaten van het middenveld.

Een populaire these luidt dat er gevaar schuilt in al te sterke afhankelijkheid van subsidies, met name een gevaar voor excessen, als wanbeheer en fraude. In de praktijk komt fraude in het erkende middenveld hoogst zelden voor. Dat uitzonderingen veel media-aandacht krijgen maakt hen niet minder uitzonderlijk.

Maar “Wiens brood men eet, wiens woord men spreekt,” zo klinkt het luid. Men zou ook kunnen stellen dat een waarachtig democratisch bestuur haar eigen oppositie subsidieert. Niet de middelen zijn het probleem, maar de gevaarlijke visie die gepaard kan gaan met het verdelen van die middelen: nl. de visie dat een middenveld een trouwe en brave bondgenoot moet zijn die het beleid helpt uitvoeren en zich onthoudt van kritiek. In plaats van de subsidiëring an sich te bekritisieren zouden we ook het spanningsveld tussen overheid en middenveld kunnen bewaken. Niet de middelen verpletteren de organisaties, wel het tekort aan middelen en de werkdruk die door opeenvolgende besparingsrondes stelselmatig werd opgevoerd; het gemorrel aan missie en visie van organisaties wanneer die niet in de pas van het beleid wensen te lopen.

Maatschappelijk draagvlak voor de gesubsidieerde activiteiten is nog zo'n actueel hangijzer. Een van de voornaamste redenen om initiatieven te subsidiëren is net marktfalen. Wanneer het gaat om activiteiten of doelstellingen waarvoor geen of onvoldoende betalende →

“Geen enkel
gesubsidieerd
bedrijf wordt
aan zoveel
toetsing
onderworpen
als een
gesubsidieerde
sociaal-
culturele
organisatie.”

“Wanneer de spelregels enkel nog economisch van aard zijn, en de morele regels met de voeten worden getreden, dan wordt het sociaal contract tussen burger en staat verscheurd.”

markt bestaat en die de samenleving ten goede komen is het perfect legitiem, zelfs noodzakelijk om overheidsmiddelen aan te wenden. Dat middenveldorganisaties op eigen benen zouden moeten staan is dan ook onjuist. Dat ze enkel gesubsidieerd moeten worden wanneer er aantoonbaar draagvlak voor bestaat eveneens. Een draagvlak komt zelden uit de lucht vallen, maar wordt gecreëerd onder druk van een reële nood. Zo is er wellicht weinig draagvlak om mensen zonder papieren op te vangen, maar is het maatschappelijk en ethisch aangewezen dat wel te doen. Net zoals er weinig draagvlak is voor het bannen van fossiele brandstoffen, maar elk klimaatrapport aan toont dat dat noodzakelijk is om een klimaatramp af te wenden.

Over naar de cruciale rol van het middenveld. Dat middenveld hoort zich namelijk van “de markt” niets aan te trekken. Wat middenveldorganisaties werkelijk verplettert is net “de markt”, met name het ontbreken van een markt of een keurslijf van vermarkting dat de basisdoelstellingen versmacht. De bewegingsfunctie, de politiserende rol van het middenveld staat al lang onder druk van vermarkting en instrumentalisering door de overheid. Die verwacht van organisaties dat ze zich “in de markt zetten” en zich als bedrijf gaan gedragen. Een positie die de relatie met de achterban bedreigt. De doelgroep wordt een consument die een product of dienst koopt van de organisatie. Terwijl middenveldorganisaties net moeten verbinden, een sociale visie uitdragen, begeistere, sensibiliseren. Die politieke rol is cruciaal in een samenleving die lijdt onder toenemende anti-politiek en politieke onverschilligheid. Die politieke rol staat haaks op het marktdenken dat van het middenveld een efficiënte dienstverlener wil maken. De vraag moet niet zijn “Wat kan deze organisatie voor mij doen?”, maar “Wat kan deze organisatie betekenen voor de samenleving en welke rol kan ik daarbij spelen?”

Wanneer de spelregels enkel nog economisch van aard zijn, en de morele regels met de voeten worden getreden, dan wordt het sociaal contract tussen burger en staat verscheurd, met nefaste gevolgen als populisme, wetenschapsontkenning en oproer tot gevolg. Burgers zijn immers veel meer dan consumenten of cliënten, maar mensen met rechten en noden. Wanneer aan die noden niet wordt voldaan ontstaat er een breuk in de relatie met de samenleving. Onderzoek toont dan ook aan hoe sociale cohesie en solidariteit de samenleving ten goede komen. Het middenveld is de lijn die burgers en overheden samen moet houden, de buffer tussen overheid en burgers, de brug tussen controle en participatie. Bovenal is het de waakhond van een gezonde democratie. We hebben dan ook niet minder subsidies, maar een slagkrachtig middenveld nodig.

Van harte,
Bieke

Ivan Van de Cloot

studeerde economie aan de Universiteit van Antwerpen. Hij is medewerker van Itinera, een denktank die maatschappelijke vraagstukken onderzoekt met het oog op verbetering van het beleid. Zijn naam is onder andere verbonden aan publicaties als ‘De rekening moet kloppen’ en ‘Het grijze goud’, waarin een strategische visie voor respectievelijk ons pensioenstelsel en ouderenzorg wordt ontwikkeld.

Geachte mevrouw Purnelle,
Beste Bieke,

Samen met jou nadenken over een Nieuw Sociaal Contract met hoofdletters dan nog wel! Dat is een beetje intimiderend, maar bijdragen aan minder dovemansgesprekken appelleert zeker aan mijn plichtsgevoel en beroepseer.

Een sociaal contract wordt klassiek benaderd als het kader en de legitimering waarmee de overheid macht krijgt van “ons”, het volk. Dat is een frasering van al meer dan 200 jaar oud. In mijn werk dring ik aan op het overstijgen van het antagonisme. Niet om ze te negeren want de bescherming van de rechten van de burger blijft essentieel. Wel om te benadrukken dat een maatschappij alleen maar kan werken wanneer ze niet gereduceerd wordt tot een tweeling zoals de overheid versus de burger of de overheid versus de markt. Ja, ook de eigen verantwoordelijkheid van het individu moet aangesproken worden. Maar er is daarnaast de civiele maatschappij die van beneden af groeit. Die ervoor kan zorgen dat de mens niet zowel door de globalisering en markt wordt verpletterd als niet door een afstandelijke overheid waarbij mensen soms tussen de raderen van de machine vermorzeld dreigen. Ja de overheid heeft zijn rol te spelen inzake beschermende instituties en mechanismen, maar voor de emanciperende kracht schiet ze ook niet zelden tekort.

Sociale bescherming én sociale mobiliteit

Voor het vernieuwen van het Sociaal Contract dat ons bindt, hebben we nood aan geloof, hoop en liefde. Ook de manier hoe we te werk gaan is cruciaal. Het is immers iets heel kostbaars, waarvoor we er dus zowel ons hoofd als ons hart bij moeten houden. Persoonlijk publiceerde ik een boek over hoe een gezond pensioenstelsel² te vrijwaren en werkte ik er mee aan een rond de toekomst van de ouderenzorg³. De coronacrisis zette helaas veel van de noodzaak van doorbraken in dit domein in de verf, gegeven de veranderende verwachtingen rond de oude dag.

Hoe doet ons land het op het vlak van sociale bescherming en sociale mobiliteit vandaag? Vele experten zullen onze sociale zekerheid als ‘in grote lijnen performant’ evalueren inzake inkomensbescherming maar als problematisch inzake sociale mobiliteit. Ook in mijn boek over fiscale hervormingen⁴ breng ik in kaart dat we veel doen inzake inkomensbescherming maar daarom zijn we nog niet goed bezig op het vlak van gelijke kansen. Als ik sprak over de noodzaak om naast ons hart ook ons hoofd erbij te houden dan is gefundeerde

“Het Nieuw Sociaal Contract is iets heel kostbaars, we zullen dus zowel ons hoofd als ons hart erbij moeten houden.”

2. De rekening moet kloppen, Borgerhoff en Lamberigsts, 2014
3. Het Grijze Goud, Roularta Books, 2010
4. Tax shift, Waarom ons land een belastinghervorming nodig heeft, Lannoo, 2015
5. Markt plus overheid, het beste van beide werelden, Pelckmans, 2020

Op
nieuw
contract

14

evaluatie essentieel. Ja alternatieve ideeën verdienen onderzoek. Zorgvuldigheid en eerlijkheid zijn daarbij echter ook een ethische imperatief. De balans in sociale bescherming tussen selectieve instrumenten versus een ‘onvoorwaardelijk inkomen voor iedereen’ kan uiteraard verschuiven. Op dit moment vind ik nog steeds dat ons land een beter sociaal contract kan realiseren dan wat verstaan wordt onder een ‘universeel basisinkomen’.

Er is ook steeds de vraag waarvoor we de meeste energie opbrengen: zorgen we ook voor concrete oplossingen of blijven we hangen in te abstracte debatten die nooit beslecht geraken? Groepen loswrikken van een kleverige bodem waar ze soms zelfs decennialang aan vasthangen, lijkt me bijvoorbeeld van een grotere urgentie voor ons land dan erg ijle discussies over wokeness of meritocratie zomaar importeren uit landen zoals de Verenigde Staten met totaal andere uitdagingen dan de onze.

Het debat over ons sociaal contract focust vaak op de herverdeling door belastingen of sociale overdrachten. We moeten het echter ook hebben over hoe inkomens tot stand komen in de economie. Zo zijn de zorgen over machtsconcentratie in bepaalde economische sectoren te ernstig geworden om te denken dat dit enkel een ‘ver van ons bed’-gegeven is. Ik schuw radicale recepten niet om te breken met doctrines die ons blind en onmachtig hebben gemaakt tegenover machtsmisbruiken inzake marktwerking. Ik wil daarbij met een even kritische blik kijken naar scheefgroei aan de kant van de overheid als aan de kant van de markt⁵. Macht overdragen zonder rekenschap is slecht bestuur. De overheid moet zich bezinnen of ze haar kerntaken wel excellent vervult. Ook andere spelers, zoals het middenveld en ondernemingen moeten door verantwoordelijkheid en rekenschap hun legitimiteit aantonen.

Beleid maar ook inspanningen van het middenveld moeten geëvalueerd worden met een blik op hun werkelijke en volledige consequenties. Goede intenties en hoop zijn uiteraard fundamenteel. We zullen bij het Nieuw Sociaal Contract meer dan ooit zowel ons hart als ons hoofd nodig hebben.

Van harte,
Ivan

naar
een
sociaal

sector

Samen naar
rechtvaardige
duurzaamheid

De sociaal-culturele sector is daar waar het schuurt. Geen wonder dat heel wat organisaties inzetten op de transitie naar een rechtvaardige duurzaamheid. Bij 19 onder hen behoort die transitie zelfs tot de kern van hun missie. We stellen ze graag aan jou voor. →

duurzame levensstijl

- **Wij staan voor:** een ander 'commonsgericht' beheer van onze resources; collectief, duurzaam, democratisch, eerlijk.
- **Wat wij doen:** wij proberen burgers overal in Vlaanderen te stimuleren om zichzelf te organiseren en een actieve beheer/regierol op te nemen. Dat kan gaan van straten, pleinen, gebouwen, voertuigen, data, zorg, energievoorzieningen, voedsel, P2P communities, ... We denken dat 'alles' radicaal anders beheerd moet worden en dat burgercollectieven daar opnieuw een prominentere rol in moeten opnemen. We zien deze commonsinitiatieven als volwaardige partners van overheden en vice versa. Dat vergt een 'commons transitie'. Wij verwijzen graag naar de tweede helft van de 19e eeuw toen van binnen een aantal zuilen allerhande commons, coöperaties, mutualiteiten ontstonden. De voorlopers van onze sociale zekerheid.
- commonslab.be
- info@commonslab.be

- **Wij staan voor:** een economie van genoeg in de praktijk.
- **Wat wij doen:** met de vraag 'Hoeveel is genoeg?' opent De Transformisten gesprekken over een samenleving waarin economische groei niet langer een doel op zich is. Met tips en aanstekelijke verhalen inspireren we een breed publiek tot een duurzame levensstijl die de grenzen van mens en planeet respecteert. Onze focus ligt daarbij op de positieve impact van het vermijden, langer koesteren, hergebruiken, herstellen en delen van spullen. De Transformisten wil af van het hyperconsumentisme en de wegwerpcultuur, de uitbuiting van kwetsbare mensen en de ratrace die ons massaal doet struikelen. Daarom werken we samen met een community van burgers en (burger)organisaties aan een economie die welzijn voor iedereen voorop zet: een economie van genoeg. Beleidsmakers sporen we aan om het juiste kader te scheppen.
- detransformisten.be
- info@detransformisten.be

- **Wij staan voor:** meer en toegankelijk gemeenschappelijk wonen in al zijn variëteiten. We bevragen de huidige wooncultuur en ondersteunen woonvormen in eigen beheer met gemeenschappelijkheid en delen als kernbegrippen.
- **Wat wij doen:** de ontwikkeling van gemeenschappelijk wonen resulteert in een beter ruimtegebruik, meer inclusief samen leven, meer sociale cohesie en veerkracht en een boost voor de creativiteit, de emancipatie en het welbevinden van de deelnemers. Samenhuizen geeft energie aan haar bewoners, aan buurten en aan de samenleving. De grootste uitdaging ligt niet in de technische kant van de zaak, maar in de goede sociale organisatie van de gemeenschap. Hoe maak je dat mensen zich betrokken voelen? Hoe gaan zij zich engageren en verantwoordelijkheden opnemen? Hoe maak je plaats voor een divers publiek? Hoe neem je beslissingen? ... Het is een oefening in democratie op kleine schaal. We wonen niet alleen samen als betrokken burens, we bereiken meer omdat we elkaar kennen en om elkaar geven. Omdat we er gezamenlijk onze schouders onder zetten. We versterken elkaar, we leren van elkaar, we groeien door elkaar.
- samenhuizen.be
- info@samenhuizen.be

Toestand

- **Wij staan voor:** tijdelijke bezetting van leegstaande plekken in de stad. We activeren deze plekken en hanteren een "voor iedereen, door iedereen"-attitude en handelingsprincipes.
- **Wat wij doen:** we zorgen voor plekken die naast de mainstream samenleving kunnen bestaan en waar iedereen zijn plaats vindt. We streven niet naar vrijheid, maar we leven alsof we al vrij zijn. In onze vrijzone kan je een vraag stellen waarop je meestal een uitbundige "ja" als antwoord krijgt. Je kan er aan de slag en instappen is altijd mogelijk. Minderheden in de breedste zin van het woord zijn welkom bij ons. Om te creëren, te spelen, te praten, of gewoon te zijn. Wij blijven handelen volgens onze principes en plekken creëren in de stad waar ontmoeting en feest centraal staan. Wij blijven kijken naar de samenleving en de noden in die samenleving. Als die veranderen, verandert onze Toestand mee. Duurzaamheid en DIY zullen ons stokpaardje blijven door gebruikte materialen een nieuw leven te geven binnen onze werking. In de transition twenties zal er nog altijd plek zijn voor iedereen en is er een draagvlak om iets te testen, te starten. Steeds met de blik naar de horizon.
- toestand.be
- info@toestand.be

- **Wij staan voor:** wij maken van vegan het nieuwe normaal.
- **Wat wij doen:** door onze eetgewoonten aan te pakken en lekker vegan te eten, kunnen we een geweldige impact maken op het milieu, gezondheid en dierenwelzijn. BE Vegan helpt en inspireert burgers, organisaties en professionals om de transitie naar vegan waar te maken.
- **bevegan.be**
- **info@bevegan.be**

- **Wij staan voor:** een betere plantaardige wereld voor mens en dier.
- **Wat wij doen:** wij ijveren voor een transitie van ons voedselsysteem weg van dierlijke producten ten voordele van plantaardige. Niet alleen de beste manier om pandemieën zoals corona in de toekomst te vermijden, maar ook om de klimaatcrisis aan te pakken.
- **evavzw.be**
- **info@evavzw.be**

- **Wij staan voor:** het stimuleren van duurzame landbouw door landbouwgrond aan te kopen, te beheren als gemeengoed en voor altijd te verhuren aan bioboeren. Zo maken we van deze gronden vruchtbare bodems met een hoog koolstofgehalte. Zo zijn ze beter bestand tegen – én dragen ze bij aan het afremmen van – de klimaatverandering. Voor altijd.
- **Wat wij doen:** De Landgenoten wil het idee van landbouwgrond als gemeengoed verspreiden en samen met burgers van onderuit het verschil maken. We zetten in op lokale, biologische voedselproductie en op levende gemeenschappen. We brengen mensen samen rond een landbouw op mensenmaat die de maatschappij echt voedt en geven betrokken burgers de kans om zelf voor altijd het verschil te maken.
- **delandgenoten.be**
- **contact@delandgenoten.be**

- **Wij staan voor:** behapbare praktijken in tuin en keuken tonen als bijdrage aan een ecologisch-gezonde en rechtvaardige samenleving, binnen het kader van de Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen.
- **Wat wij doen:** vanuit onze basisgroepen en onze projectwerking willen we mensen verleiden om meer ecologisch te leven en promoten we de eetbare buurt, de kortste keten van eigen voedselproductie en het ecologisch koken. Dit als bijdrage in de hoogdringende strijd tegen klimaatverandering en biodiversiteitsverlies. Via campagnes streven we naar een pesticidenvrije leefomgeving en GGO-vrije voedselproductie. Daarom zetten we in op workshops, publicaties, webinars, ecotuindagen, voedselbossen, eetbare buurten en nieuwe vormen om samen eco-actief te zijn. We tonen dat samen doen een leuke ervaring is, in samentuinen en samenkooksessies. Daarmee zetten we in op meer verbinding en sociale samenhang in onze samenleving.
- **velt.nu**
- **info@velt.nu**

- **Wij staan voor:** een landbouw- en voedselsysteem dat gezond is voor de bodem, de boer en de buurt.
- **Wat wij doen:** de transitie in het voedselsysteem vindt plaats in onze hoofden en in onze handen. Wervel bekijkt voedsel als gemeengoed in plaats van louter koopwaar. Boeren en eters komen bij elkaar om solidair voedsel in eigen handen te nemen. Met de Landbouwbrigades op het veld en de straat, met coöperaties in de winkel. We inspireren met de magie van agro-ecologie, we verbinden en leren van elkaar.
- **wervel.be**
- **karolien@wervel.be**

- **Wij staan voor:** het verbinden en activeren van burgers en boeren om samen een voedselsysteem op te bouwen dat eerlijk, gezond en duurzaam is van zaadje tot bord.
- **Wat wij doen:** Voedselteams biedt een eenvoudig en duurzaam alternatief voor de supermarkt. Bewust etende burgers kopen via een webwinkel hun voedsel rechtstreeks bij de agro-ecologische boer en betalen er een eerlijke prijs voor. Zo creëren we een voedselsysteem waarbinnen consumenten, boeren en verwerkers samen kunnen werken aan een transitie naar agro-ecologische landbouw. Velden, stallen en keukens worden actieterreinen waar een positieve maatschappelijke verandering in de omgang met ons voedsel in gang wordt gezet. Zo zijn onze vrijwilligers, leden en producenten elk op hun eigen manier ambassadeur van een eerlijk, duurzaam landbouw- en voedselmodel.
- **voedselteams.be**
- **info@voedselteams.be**

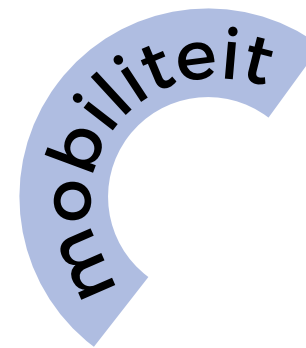
klimaat & milieu

- **Wij staan voor:** sociaal-ecologische verandering in de richting van een duurzame, solidaire en sociaal rechtvaardige maatschappij. Een maatschappij waarin het niveau van democratische participatie in politieke, culturele en economische aangelegenheden substantieel hoger is dan vandaag, en waarin er grotere sociale en politieke gelijkheid is. Dat is één van de belangrijkste sleutels om het klimaatvraagstuk op een effectieve en sociaal rechtvaardige wijze aan te pakken.
- **Wat wij doen:** wij brengen mensen samen om zich te organiseren rond de klimaatverandering. Voor ons is de klimaatkwestie fundamenteel een sociale kwestie en vergt ze fundamentele, structurele sociale veranderingen. We werken met vakbondsleden, boeren en vissers en proberen samen met hen een duwtje te geven in de richting van verandering. We verdedigen de belangen van (alle) onderdrukte en uitgesloten groepen, in het bijzonder zij die het hardst getroffen zijn door de klimaatproblematiek.
- climaxi.be
- info@climaxi.be

- **Wij staan voor:** enthousiasmerende educatie rond natuur, milieu en mens. Daarbij worden steeds meer mensen zich bewust van de waarde van meer en betere natuur en de bijdrage die ze daaraan zelf, samen met anderen, kunnen leveren.
- **Wat wij doen:** we zetten een waaier van activiteiten in. Verrassende verwondering opwekken binnen programma's op televisie en radio en onze musea; cursussen en workshops aanbieden rond natuur en klimaat, online en offline; en cocreatieve trajecten opzetten met burgers om beleefnatuur te creëren in de eigen regio.
- natuurpunt.be
- info@natuurpunt.be

- **Wij staan voor:** minder individueel gebruik van de auto. Door de auto beurtelings te gebruiken staat deze minder stil en worden andere auto's overbodig.
- **Wat wij doen:** Autodelen.net wil dat iedereen zich efficiënt kan verplaatsen met een minimaal ruimtebeslag, een optimaal gebruik van grondstoffen en een positief effect op de kwaliteit van onze leefomgeving. De alomtegenwoordigheid van de auto heeft een immense impact op het klimaat, de luchtkwaliteit, onze mentale en fysieke gezondheid en de openbare ruimte. Waar vroeger de straat nog van iedereen was om te spelen en babbelen, is deze nu afgestaan aan de rijdende en stilstaande auto. Door voor je verplaatsing niet altijd voor de auto te kiezen maar (duurzame) vervoersmiddelen te combineren doorbreek je dit patroon. Autodelen.net is het verbindend netwerk van gedeelde mobiliteit. Om onze missie te realiseren zetten we in op promotie, ondersteuning, experiment en beleidsbeïnvloeding. We vinden het belangrijk positieve alternatieven aan te bieden met aandacht voor sociale, economische en ecologische impact.
- autodelen.net
- info@autodelen.net

- **Wij staan voor:** gezonde straten op mensenmaat, met minder auto's en meer ruimte voor ontmoeting. Daar maken we werk van, samen met actieve burgers én geëngageerde beleidsmakers. En onderweg zorgen we ervoor dat iedereen mee kan, ook de mensen die het financieel of fysiek moeilijker hebben. Ja, we halen graag alles uit de kast om die verdomde vervoersarmoede de wereld uit te helpen.
- **Wat wij doen:** zonder auto wordt voor iedereen de favoriete keuze! Da's de transitie waar Mobiel 21 voor gaat. We trekken de kar van lokale, nationale en Europese projecten om geëngageerde burgers alle kansen te geven om onze mobiliteit van onderuit mee te veranderen. We geloven sterk in de kracht van de commons en communities. Daarom ondersteunen we die gemeenschap van gangmakers en burgerwetenschappers én bouwen we ze actief mee uit. Zo zorgen we ervoor dat steeds meer mensen de voordelen van duurzame mobiliteit niet alleen ervaren maar ook écht willen. Pas dan kunnen we spreken van een transitie met tastbare impact.
- mobiel21.be
- info@mobiel21.be

financieel

- **Wij staan voor:** aloude ruil- en uitwisselingsprincipes waarbij mensen elkaar echt ontmoeten. Voor diensten en spullen 'betalen' we elkaar niet. We 'waarderen' elkaar met een LETS-eenheid gebaseerd op tijd. In Oostende spreken we over schelpjes, in Gent over stropkes, ... 1 uur voor mij is gelijk aan 1 uur voor jou: een uur de haag snoeien is gelijk aan een uur een belastingaangifte invullen. Zo stimuleren we de inzet van talenten, verbinden we mensen met elkaar en vormen we een warm netwerk.
- **Wat wij doen:** in moeilijke economische en sociale tijden staan we er met het LETS-systeem als oplossing. In tijden van hoogconjunctuur staan we er ook: tegen individualisme. Omdat we geloven dat een mens meer is dan een radertje in een proces dat hij alleen maar ondergaat, om geld te verdienen en te besteden. Bij LETS is 'delen het nieuwe hebben'. We claimen de maatschappelijke ruimte voor het ruilen van diensten en goederen, binnen een concept van fair trade en met solidair respect voor ieders talenten en mogelijkheden.
- letsvlaanderen.be
- info@letsvlaanderen.be

FAIRFIN

meer dan geld

- **Wij staan voor:** het streven naar een wereld waarin mens en planeet voorop staan. Geld speelt daarin een grote rol. Want er is veel geld in de wereld. Dat kunnen we activeren voor mens en planeet. Maar vandaag bepaalt een handjevol aandeelhouders achter de schermen de spelregels. Dat kan anders: eerlijker, transparanter en democratischer. Een nieuw financieel systeem dat transparant, rechtvaardig en democratisch is, kan een hefboom zijn voor een sociale en duurzame wereld.
- **Wat wij doen:** hoeveel kost de klimaattransitie, en waar halen we het geld? 20 jaar na het klimaatakkoord van Kyoto hebben onze beleidsmakers nog altijd geen plan. Het resultaat? Niet alleen banken en investeringsfondsen, maar ook officiële financiële instellingen zoals de Europese Centrale Bank blijven massaal geld pompen in fossiele brandstoffen en andere schadelijke sectoren. Dat moet anders, want de investeringen van vandaag bepalen de wereld van morgen. Hoe zetten we dat geld in voor de transitie? En hoe garanderen we dat dit op een sociaal rechtvaardige manier gebeurt? Wij zoeken naar antwoorden en zetten die kracht bij met onderzoek en campagnes.
- fairfin.be
- info@fairfin.be

netwerk
gemeenschaps
munten

- **Wij staan voor:** bijdragen aan 'bruto lokaal geluk' door het toepassen van gemeenschapsmunten.
- **Wat wij doen:** we tonen aan hoe we het economisch en financieel systeem terug met de voeten op de grond kunnen zetten. Economie (en financiën) als instrument om bij te dragen aan een duurzame en rechtvaardige samenleving. Dit illustreren we met de initiatieven met gemeenschapsmunten die we lokaal opzetten en begeleiden.
- muntuit.be
- hallo@muntuit.be

internationaal

- **Wij staan voor:** een sociaal en ecologisch rechtvaardige wereld waarin de ontginning van niet-hernieuwbare grondstoffen niet langer nodig is en richtten ons op de overgang naar een model dat ontmijnt, ontgroeit en beweegt.
- **Wat wij doen:** we werpen een licht op het onrecht dat verweven zit in de mijnbouwsector en de impact ervan op de natuurlijke omgeving, gemeenschappen en klimaat. Mijnbouw van kostbare metalen en mineralen speelt zich af in een globaal kader. Deze grondstoffen worden opgedolven in vaak armere landen, door Westerse bedrijven, maar komen terecht in de producten die wij verbruiken. Met dit ruimer verhaal trekken we naar de Vlaamse en Brusselse bevolking. Samen met hen zetten we druk op het beleid en trachten we een nieuw economisch model tot stand te brengen dat focust op welzijn in plaats van welvaart gebaseerd op onrealistische economische groei. Wij willen via ons werk burgers transformeren tot duurzame en circulaire pioniers. Zo dragen we bij aan de strijd tegen de klimaatopwarming en het biodiversiteitsverlies. We streven naar een model waarbij niet-hernieuwbare grondstoffen kunnen blijven waar ze thuishoren: in de bodem.
- catapa.be
- info@catapa.be

OXFAM
Wereldwinkels

- **Wij staan voor:** een rechtvaardige wereld zonder armoede. Het huidige systeem veroorzaakt al heel lang ongelijkheid. Oxfam wil het structureel rechtvaardig maken. Vrouwen en meisjes staan centraal in onze strijd: zij zijn vaak het hardst getroffen door ongelijkheid, maar hebben tegelijk een sleutelrol in het bestrijden ervan.
- **Wat wij doen:** de coronapandemie heeft de bestaande ongelijkheden uitvergroot. Dit is hét moment 'to build back better' en om de klimaatambities onder de aandacht te brengen van zowel het brede publiek als de beleidsmakers. Er is een dringende nood om die ambities verder op te trekken. We zetten eveneens in op toegankelijke gezondheidszorg wereldwijd. En zolang eerlijke handel niet de norm is, blijven wij hameren op fair trade. We voegen de daad bij het woord en blijven onszelf ook uitdagen: zo is tegen 2030 het fairtrade-assortiment van Oxfam 100 % biologisch. Samen met een middenveldscoalitie plaatsen we daarnaast de nood aan een zorgplichtwetgeving op de politieke kaart: bedrijven die mensenrechten, zoals een leefbaar inkomen, en milieu met de voeten treden moeten hiervoor bij wet verantwoordelijk kunnen gesteld worden, ongeacht de sector of waar ze produceren.
- oxfamwereldwinkels.be
- oxfamsol.be
- info@oww.be

© Jorito Arts Arguelles

“Wij kunnen allemaal als individu beslissen om neen te zeggen tegen dit syteem. Heel veel mensen hebben niet door hoeveel kracht daarin zit.”

De macht om

Dat er zich een klimaatverstoring voltrekt, valt nog moeilijk te ontkennen. Toch is er onvoldoende besef dat het om een crisis gaat die alles zal veranderen. Kennis en expertise zijn in overvloed voorhanden om die verandering vooralsnog in goede banen te leiden, toch wordt er niet gehandeld. Politici, en in hun zog de media, hebben een verpletterende verantwoordelijkheid voor de impasse waarin we ons vandaag bevinden, vindt Anuna De Wever. Maar elk van ons kan een rol spelen om die impasse te doorbreken door niet onverschillig toe te kijken.

Interview: Alma De Walsche / foto's: Klimaatcoalitie

Het extreme weer van afgelopen zomer was voor De Wever geen verrassing. ‘Veel mensen waren misschien verbaasd dat de klimaatverstoring ineens ook hier toeslaat. Maar wij lezen al jaren de klimaatrapporten: dit zijn de gevolgen van de klimaatcrisis. In het globale Zuiden spelen extreme weerfenomenen mensen al langer parten maar in Europa hebben we dat nog niet zo vaak gezien. De bosbranden en overstromingen van afgelopen zomer zijn vreselijk maar het zal nog erger worden. Hopelijk is dit een *wake up call* voor al wie zich tot nog toe onvoldoende de ernst realiseerde. Eigenlijk is de vraag die velen interesseert niet: “Wanneer zullen de gevolgen van de klimaatverstoring zichtbaar zijn?” Maar wel: “Wanneer ga ik ermee te kampen hebben?”

De Wever was de voorbije periode minder te zien op de barricades. Corona maakte mobiliseren nu eenmaal onmogelijk. Maar achter de schermen was ze non-stop actief in de klimaatbeweging in eigen land en in diverse internationale projecten die ze opvolgt.

Weten en toch niet handelen

Boosheid is de kracht die Anuna in beweging brengt. Niet op de oudere generaties, die nochtans mee het probleem heeft veroorzaakt, wel op de politici die niets doen met de wetenschappelijke kennis en de expertise die vandaag voorhanden zijn om het probleem het hoofd te bieden. “Toen ik begon als klimaatactivist”, vertelt

Anuna, ‘heb ik proberen te achterhalen of de inertie van de politiek ligt aan het gebrek aan kennis en mogelijkheden of aan een gebrek aan politieke wil. Het is heel duidelijk dat laatste. Daarom ben ik oprecht boos op de politici omdat ze de moed noch de wil tonen om acties te ondernemen die onze toekomst veilig kunnen stellen.’

Anuna begrijpt niet hoe we in een kennismaatschappij kunnen leven en de aanwezige kennis om een veiligere toekomst te garanderen, negeren. Terwijl bij een terreurdreiging of een pandemie alle nodige middelen worden ingezet. Anuna: ‘Ik heb daar geen verklaring voor. Zelf zit ik zo helemaal niet in elkaar. Ik hoor iets dat fout gaat en denk: “Verdomme, dat is →

neen te zeggen

“Wat ik het meest haat in de wereld is onverschilligheid. En er is heel veel onverschilligheid tegenover het klimaatprobleem.”

heel erg”, en ik probeer te handelen. Toen ik 14 was ben ik naar een vluchtelingenkamp in Calais geweest en heb mee voedsel uitgedeeld. Ik heb gezien hoe erg het gesteld is met de mensenrechten in de wereld en ben mensenrechtenactivist geworden. Vanaf het moment dat ik geïnformeerd raakte over de ernst van de klimaatcrisis ben ik klimaatactivist geworden. Ik begrijp niet hoe het kan dat mensen weten en niet handelen. Ik doe mijn best om daartegen te vechten, zodat er ogen zouden opengaan. Ik ben ook niet boos op al wie tegen de klimaatbeweging is. Ik zie hen als mensen die nog niet wakkergeschud zijn. Want iedereen die beseft wat ik besef over de klimaatcrisis zou iets willen doen, zeker als je jong bent en inziet dat het over jouw toekomst gaat. Maar wat ik het meest haat in de wereld is onverschilligheid. Dat vind ik erger dan de foute dingen doen. En er is heel veel onverschilligheid tegenover het klimaatprobleem.’

Wel voor corona, niet voor het klimaat

“Klimaatbeleid, allemaal goed en wel maar het moet haalbaar en betaalbaar zijn”, zo klinkt het uit de mond van sommige politici. De reactie op de coronapandemie was nochtans anders. Politici installeerden expertenpanels en nooit geziene maatregelen volgden. Het land ging op slot en de internationale luchtvaart viel stil. Dat waren ook niet bepaald populaire maatregelen maar ze werden wel genomen. Waarom kan dit niet voor de klimaatcrisis?

Anuna: ‘Met de pandemie werd het belang van de maatregelen duidelijk uitgelegd. Als politici ernstig zouden communiceren over de klimaatcrisis en die niet zouden minimaliseren, zou bij de bevolking het besef doordringen dat we met z’n allen werk moeten maken van een grondige systeemverandering die drastische maatregelen vereist. De klimaatactivisten en al wie zich inzet voor het klimaatprobleem, wij willen geen slechtere wereld wanneer we zeggen dat dingen anders moeten. In tegendeel, we willen een groenere wereld, betere luchtkwaliteit, meer respect voor mensenrechten en voor planetaire grenzen. Op de lange termijn bekeken lijkt dit een

utopische wereld, maar het is een proces. En dat vereist op kortere termijn investeringen die wij als mensheid vandaag moeten nemen om de toekomst veilig te stellen. Maar daarvoor is moed nodig en die ontbreekt. Politici geven wel ambitieuze speeches en ontvouwen plannen voor een verre toekomst maar de maatregelen die nu nodig zijn worden niet genomen, omdat de faalangst van de volgende verkiezingen hen weerhoudt. Het feit dat we in België nog steeds geen klimaatwet hebben, is beschamend. Een politicus die zegt: “We moeten ambitieuzer zijn” maar twee jaar geleden in de Kamer tégen een klimaatwet heeft gestemd, kan ik niet ernstig nemen.’

Ook de media hebben boter op het hoofd, vindt Anuna. ‘Met de pandemie werd de ernst van de situatie duidelijk gecommuniceerd. Elke avond zat er een expert in het journaal om de ernst van de toestand en het belang van de maatregelen uit te leggen. Stel dat elke avond Jean-Pascal Van Ypersele of Leo Van Broeck in het journaal een plaats zouden krijgen om de mensen te informeren, dan zou de urgentie duidelijker worden. De klimaatcrisis gaat dus ook over communicatie, over de media en experts die vaker een platform moeten krijgen. Wat we nu doormaken, is een existentiële crisis. Dit gaat over de toekomst van de mensheid en over de bedreigingen voor miljoenen mensen vandaag. Mensen die nu al lijden aan de gevolgen van de klimaatverstoring, of erger, eraan sterven. Bij rampen zoals de overstromingen in Wallonië, wordt wel de link met klimaatopwarming gelegd maar in het dagelijks leven wordt over het probleem niet gepraat. Eigenlijk zou dit een dagelijks op te volgen onderwerp moeten zijn, net zoals de pandemie.’

Nochtans was er deze zomer het 6de IPCC-rapport, dat VN-secretaris-generaal Guterres “code rood voor de mensheid” noemde. Na een week was het rapport alweer uit de aandacht.

Anuna: ‘Dat is precies wat ik bedoel. Uit dit recente rapport blijkt dat de opwarming nog sneller doorzet dan gedacht. We evolueren naar een wereld met 4°C opwarming. Dat is een wereld waarin weinig mensen kunnen leven. Dit zou een schakelmoment moeten →

© Jorito Aerts Arguëlles

“Zolang politici blijven zeggen dat de huidige maatregelen voldoende zijn, zullen wij dat tegenspreken.”

zijn voor politici om maatregelen te nemen en voor de media om te besluiten een aantal experts permanent in dienst te nemen om dit thema op te volgen. Maar dat gebeurt allemaal niet. En dan ligt de bal weer in het kamp van de beweging: “Kom nog maar eens op straat; zorg nog maar eens dat het in de media komt.” Zo gaat het niet lukken.’

Power with the people

Het politieke domein is volgens Anuna de belangrijkste hefboom om de systeemshift te realiseren. Om de druk op de politici te verhogen, zijn er de actievoerders. Maar hoe belangrijk is ons persoonlijk gedrag om de nodige systeemverandering te bewerkstelligen?

Anuna: ‘Consequent gedrag en het opnemen van je persoonlijke verantwoordelijkheid is enorm belangrijk,’ benadrukt Anuna. ‘Heel veel witte geprivilegieerde mensen in Europa moeten beseffen dat wij een deel zijn van dit systeem. Wij zijn degenen die er de voordelen van genieten terwijl een heel grote groep mensen de nadelen moet dragen. Wij hebben de grootste verantwoordelijkheid om individueel te weigeren nog deel te nemen aan dat systeem. Als individu hebben wij de macht om neen te zeggen. We kunnen anderen inspireren, we hebben allemaal familie en vrienden om ons heen. We hebben de individuele mogelijkheid om politieke druk te zetten. Als we onze stem uitbrengen en aan politici het vertrouwen geven om in onze naam beleid te voeren, kunnen we hen laten weten dat wij een klimaatambitieuze beleid eisen. Anderzijds moet ervoor worden gezorgd dat mensen een andere levensstijl kunnen aannemen en dat dit niet te duur is. Dat mensen die klimaatbewust willen leven, daar niet onverantwoord veel geld mee verliezen. Maar daarvoor hebben we opnieuw de politiek nodig. Een maatregel als het terugschroeven van de afspraken omtrent de zonnepanelen, demotiveert mensen die klimaatbewuste keuzes maken.’

Power with the people, mensen hebben de macht om dingen te veranderen, benadrukt Anuna. ‘Het grootste probleem echter is dat mensen dat niet door hebben. Als je bijvoorbeeld zegt: “Ik stop met vliegen” of “Ik

word vegan” of “Ik stop met fast fashion” betekent dit dat je als individu zegt: “Ik pak mijn kracht terug, ik zeg neen tegen dit systeem, ik ben het oneens met de ongelijkheid dat het in de hand werkt. Ik ben het oneens met het feit dat mijn toekomst niet ernstig wordt genomen. En ik weiger daaraan deel te nemen... Punt.” Dat is een heel krachtig statement en wij kunnen allemaal als individu beslissen om dat te doen. Heel veel mensen hebben niet door hoeveel kracht daarin zit.’

Een rechtvaardige transitie

De klimaatbeweging wil politici terugbrengen tot de kern van waar politiek om gaat – of het nu gaat over het rechtse of het linkse politieke spectrum – en hen herinneren aan de reden waarom ze een mandaat hebben opgenomen. Anuna: ‘Dat is toch omdat ze iets willen veranderen in de wereld. Ze moeten beseffen dat we kampen met een crisis die de mensheid in gevaar brengt en dat zij zich in een positie bevinden die daar iets aan kan veranderen. Er is meer nodig dan morrelen in de marge. De politiek heeft de macht om contracten te verbreken en nieuwe op te stellen. Om een kader te creëren en ervoor te zorgen dat dit geen transitie wordt die ongelijkheid versterkt. Met ngo’s en activisme kan je bepaalde concrete dingen aanpakken maar voor een systeemverandering heb je de politiek nodig.’

Op vlak van klimaatbeleid heeft Europa een prominente rol te spelen in de wereld. Toch is vandaag China de grootste uitstoter. Is het niet veel belangrijker dat China inbindt?

De Wever: ‘Iedereen moet veranderen: Amerika, Europa, China, maar Europa is extreem verantwoordelijk. Heel veel van onze uitstoot uit de productielijnen die wij aanvoeren uit het buitenland tellen wij niet mee. Ook als rijk geprivilegieerd continent en omwille van onze geschiedenis hebben we een verantwoordelijkheid: wij hebben andere landen en mensen uitgebuit en gekoloniseerd, we hebben de Industriële Revolutie op een fout spoor ontwikkeld, zonder rekening te houden met planetaire grenzen. Nog steeds buiten wij Afrika, Azië en Latijns-Amerika uit met onze massaproductie en →

–consumptie. We hebben onze luxe altijd normaal en verantwoord gevonden. Dat is niet langer houdbaar. Het is nu aan ons om die fouten uit het verleden te corrigeren.

Als je verder kijkt dan de CO2 emissies, zie je dat dit systeem gebouwd is op neokolonialisme. Alles wat we produceren om in de luxe te leven waarin we willen leven, komt uit het buitenland en is heel vaak gebaseerd op moderne slavernij. Stoppen met het uitbuiten van die mensen begint met niet deelnemen aan de massaconsumptie. Laat ons mensen een rechtvaardig loon betalen, zodat ze een menswaardig bestaan kunnen uitbouwen en wij de planeet niet langer geweld aan doen. Eigenlijk hangt het allemaal samen.'

Alle krachten bundelen

Hoe breng je mensen in beweging zonder te zeggen dat we regelrecht op de klippen lopen?

Anuna: 'We zijn eerlijk, we lopen op de klippen. Maar we hebben nog enige macht om te beslissen welk scenario het zal worden als we collectief onze schouders zetten onder die systeemverandering. De tijd dringt echter. We zeggen niet: "Het komt wel in orde, doe maar gewoon verder." Zolang politici blijven zeggen dat de huidige maatregelen voldoende zijn, zullen wij dat tegenspreken. Het gebrek aan juiste informatie is een groot probleem in het uitblijven van het nodige besef van de urgentie.'

“Ik geloof in de kracht van mensen en in de gedachte dat we als mensheid wel degelijk tot grote dingen in staat zijn.”

Op de lange termijn houdt de klimaatbeweging een utopisch toekomstbeeld voor ogen maar hoe ziet Anuna zelf, in het midden van de strijd, de toekomst, haar toekomst?

Anuna: 'Ik zie die heel somber in maar wat mij helpt om niet in de worst case scenario's terecht te komen, is keihard werken! Ik ben als klimaatactivist drie jaar non-stop bezig. Ik wil niet sussend spreken en zeggen dat het allemaal wel goed komt. Maar ik geloof in de kracht van mensen en in de gedachte dat we als mensheid wel degelijk tot grote dingen in staat zijn. We moeten alleen al onze krachten bundelen want we kunnen wel degelijk een verschil maken. Ieder van ons doet ertoe!'

Ferm laat water groeien

De globale klimaatopwarming laat zich sneller voelen dan verwacht, ook in ons land dat al geruime tijd met extreme waterschaarste en dalende grondwaterstanden kampt. Dat feit en de maatschappelijke tol van de recente watersnood, doen alarmbellen afgaan. Maar lang niet bij iedereen. Een groot deel van de samenleving voelt de urgentie (nog) niet om zich hierop voor te bereiden. Het staat nochtans buiten kijf dat we ons moeten aanpassen om een duurzame toekomst veilig te stellen voor iedereen. Daar wil Ferm aan meewerken. Als middenveldorganisatie kunnen we onze eigen bijdrage leveren.

Water prioritair

De immense en toenemende verharding van onze bodem werkt waterschaarste en wateroverlast in de hand. Er is steeds minder ruimte om water op te vangen en te bergen. Om wateroverlast tegen te gaan en om water te sparen, moet de bodem zoveel mogelijk open. In het versteende Vlaanderen is dat een gigantische opdracht voor overheden, industrie en landbouw. Wij onderzochten wat burgers zelf kunnen doen en gingen te rade bij experts.

Het thema 'Water' groeide uit tot een van onze prioritaire maatschappelijke actiepunten. Duurzaamheid staat hoog op de agenda bij Ferm, dat blijkt ook uit onze recente ledenbevraging. Vrouwen zijn er zich goed van bewust dat ze ook hun verantwoordelijkheid moet opnemen bij de uitdagingen die gepaard gaan met de klimaatverandering. De urgentie is hoog. Passief toekijken is geen optie meer, wel zelf ondernemen en veranderen. →

**Monique
De Dobbeleer,**

directeur van vrouwenennetwerk
Ferm vzw

Regenwater opvangen

We ontdekten het enorme potentieel van de ruim twee miljoen particuliere tuinen in Vlaanderen, goed voor 10% van onze oppervlakte. Deze kunnen veel meer regenwater opvangen dan nu het geval is. Op voorwaarde dat veel meer tuineigenaars op een andere manier willen (leren) kijken naar hun (voor)tuin. Want dat strak gemaaid gazon, die grote terrassen, zwembaden, verharde tuinpaden en opritten laten geen of te weinig water door. Hoe doe je tuineigenaars afstand nemen van een decennialang ingesleten gedragspatroon? Geen evidente opgave! Ook een groot deel van onze leden investeerde in een minder watervriendelijke keuze.

Elke bijdrage telt

Ferm is een organisatie van doeners, mensen informeren en sensibiliseren is belangrijk maar onvoldoende. We willen ze ook handvatten aanreiken om zelf een deel van de oplossing te (willen) zijn. Dus moeten we ze laten zien dat het ook anders kan, via een

positief en wervend verhaal.

We kozen voor de boodschap: 'Wie deelneemt scoort met weinig moeite waterwinst in eigen tuin en draagt bij aan de toekomst. En elke druppel telt.' Zo kwamen we moeiteloos tot de campagnenaam 'Waterwinners' en de slogan 'Hier groeit water'.

Campagne Waterwinners

In een eerste fase willen we vooral leden en fans van Ferm aanmoedigen. Ons sterk lokaal netwerk is een belangrijke troef. Het landelijk gebied telt veel tuineigenaars en er is dus een grote kans op waterwinst. We willen die tuineigenaars ook aanmoedigen om zelf inspirerende voorbeelden te delen.

Voor de campagne 'te velde' werkten we een afficheactie uit. De raamaffiche is een product van eigen huis. Waterwinners kunnen kiezen: het gras minder maaien, steen en gazon vervangen door groen of bomen, een regenton plaatsen of verharding definitief weghalen of ... alles tegelijk doen. Wie de affiche uithangt, geeft ook het signaal aan burens en voorbijgangers dat hij of zij regenwater opvangen belangrijk genoeg vindt om de tuin anders te beheren.

We lanceerden de campagne met een persmoment in een natuurlijke tuin en lieten er peuters met regenwater de bloemenweide gieten. Zij stonden symbool voor de toekomstige generaties van wie we de drinkwatervoorraad moeten veiligstellen. Deze boodschap haalde de nationale pers: VRT, VTM, Belga, e.a. 80.000 raamaffiches gingen de deur uit, onder meer via ons magazine.

Tips en inspirerende voorbeelden

In het magazine van Ferm publiceerden we interviews met hydrologen, met Frank Deboosere en met tuinexperten. Op de website waterwinners.be vinden bezoekers inspirerende voorbeelden en getuigenissen van experts. Een animatiefilmpje zorgt voor de luchtige noot. Het pakt bezoekers meteen bij het nekvel met de boodschap dat meedoen voor iedereen winst is.

“Hoe doe je tuineigenaars afstand nemen van een decennialang ingesleten gedragspatroon?”

Ferm organiseerde ook een webinar en stelt die nu gratis open voor iedereen die meer wil weten over de aanleg en het onderhoud van tuinen die genoeg regenwater laten insijpelen en minder water nodig hebben. Op Facebook en Instagram plaatsen we regelmatig tips en boodschappen rond water. We stimuleren tuineigenaars om, via een wedstrijd, foto's te delen van inspirerende voorbeelden uit eigen tuin. Na die eerste sensibiliseringcampagne gaan we nog een stap verder. We bereiden experimenten voor om burgers samen te laten werken aan ontharding van voortuinen in hun buurt. Hiervoor doen we beroep op externe expertise en hopen met de goede voorbeelden zoveel mogelijk tuineigenaars in Vlaanderen te inspireren. Want elke tuin en elke druppel telt.

Vegan op het menu:

Als Belgische veganismevereniging is BE Vegan een bron van inspiratie voor iedereen die aan de slag wil met vegan. BE Vegan doet dit door laagdrempelige campagnes te voeren, duidelijke informatie te verschaffen en zowel burgers als professionals te ondersteunen.

Nathalie Duyck

is bij BE Vegan onder meer verantwoordelijk voor de campagne Try Vegan, onderzoek, subsidieaanvragen en het delen van heerlijke recepten zoals deze Indiase erwtencurry met kruidige tofu en tomaat.

Ingrediënten (voor 2 personen):

Voor de curry:

- 1 middelgrote ui, gesnipperd
- ½ chilipeper, fijngesneden
- 2 el olijfolie
- 2 teentjes look
- 1 tl kurkuma
- 1 tl komijnzaad
- 1 tl gemalen koriander
- 1 tl mosterdzaad
- 3 cm gember, fijngehakt
- 1 blik tomaten in stukjes
- 1 tl zout
- 400g diepvrieserwten
- verse koriander

Voor de kruidige tofu:

- 250g tofu
- 2 tl gemalen koriander
- 1 tl kurkuma
- 1 tl knoflookpoeder
- 1 tl zout
- 3 el olijfolie
-

Indiase erwtencurry met tofublokjes en tomaat

© Amy Elleboog

Bereiding

Zo maak je de tofu:

1. Laat eerst de tofu uitlekken: wikkel de blok tofu in een schone keukenhanddoek en leg op een plank of bord. Leg er een andere plank bovenop en zet er iets zwaars op, bijvoorbeeld een boek. Zet 15 minuten aan de kant tot het meeste vocht uit de tofu is gelect.
2. Verwarm de oven voor op 180 °C.
3. Snijd de tofu in blokjes: snijd het blok tofu eerst overlangs doormidden. Snijd de plakken daarna in de lengte in twee en vervolgens in de breedte in zes.
4. Meng de kruiden in kommetje en wentel de tofublokjes door de kruiden.
5. Verhit 3 el olijfolie in een pan die ook in de oven kan. Voeg de tofu en de kruiden toe en bak op middelhoog vuur gedurende 5 minuten.
6. Zet de pan met tofu in de voorverwarmde oven gedurende 15 à 20 minuten tot de tofu goudbruin en knapperig is.

Zo maak je de curry:

1. Verhit de olie in een kom en voeg de specerijen toe. Bak de specerijen tot deze beginnen te geuren.
2. Voeg de ui toe en stoof deze gedurende vijf minuten.
3. Voeg de knoflook, gember en chilipeper toe en laat deze even verder bakken terwijl je blijft roeren.
4. Voeg de tomaten toe, zet het deksel op de kom en laat 10 minuten pruttelen op zacht vuur.
5. Voeg de diepvrieserwten toe en laat nog 5 minuten verder pruttelen tot de erwten gaar zijn.
6. Voeg de gebakken tofu toe aan de curry.
7. Serveer met rijst of vegan naanbroodjes en wat verse koriander.

Indiase
kruidige erwtencurry
tofublokjes en met
tomaat

© Jan Matthijs

Weg met
duurzaamheid →

Op naar sociaal-cultureel regeneratief werk

Rechtvaardige duurzaamheid. Is dat niet een *contradictio in terminis*? Als duurzaamheid écht zou zijn, namelijk een eeuwigdurend evenwicht tussen mens, planeet en economie dan is die toch per definitie rechtvaardig?

Aangezien we het nodig vinden rechtvaardig als voorzetsel te gebruiken is het duidelijk dat er veel mis is met die term. Sta me toe eerst even daarover mijn hart te luchten. Wat mij betreft is ‘duurzaam’ het meest misbruikte, uitgemolken, nietszeggende en overroepen woord van onze tijd. Alle bedrijven vinden dat ze duurzaam zijn, alle overheden gebruiken het woord te pas en vooral te onpas. Coca-Cola flesjes zijn duurzaam, Formule-1 is duurzaam, de luchthaven in Deurne is duurzaam. Kijk maar even op hun websites. Je kan eenvoudig nagaan hoe vaak bepaalde woorden gebruikt worden in de vele miljoenen boeken die door Google gedigitaliseerd zijn. De curve van ‘sustainable’ lijkt verdacht veel op de stijgende lijn van de CO2-concentraties. Diezelfde exponentiële groei zien we bij het verdwijnen van soorten, de concentratie van geld bij een kleine groep of de toename van depressie en burn-out. Het lijkt erop dat het woord duurzaam vooral gebruikt wordt om verder te gaan met onze destructieve praktijken.

De vaststelling dat het concept ‘duurzaam’ zo liefdevol wordt omarmd door allen die aan de knoppen zitten van ons economisch groeimodel zou op zijn minst argwaan moeten wekken. Zolang iedereen beweert te werken aan duurzaamheid kunnen vragen over de noodzakelijke systeemveranderingen onder de mat geveegd worden. Ja hoor, we zijn er mee bezig, we hebben een duurzaamheidsplan!

De meerderheid van alle menselijke economische activiteiten is tot op vandaag degeneratief. Er worden ecosystemen verwoest, eindige grondstoffen verbruikt en een hoop schadelijke stoffen gedumpt. Ook een elektrische wagen, een stukje bio-vlees of eco-katoen

heeft nog altijd impact, al is het minder dan de gewone auto, het industriële vlees en de *fast fashion*. Het beperken van de schade – wat nu de feitelijke invulling van duurzaamheid is – kan een beetje tijds winst opleveren, maar lost het fundamenteel probleem niet op.

Dat is misschien al een eerste opdracht voor het middenveld. Het doorprikken van de vele duurzaamheidspraatjes en het wijzen op de onderliggende schadelijke praktijken. Als we in het sociaal-cultureel werk zelf de term gebruiken laat ons dan niet meedoen met de *newtalk*. Als we het echt menen met een radicale omslag naar een mens- en natuurvriendelijk model dan zullen we duurzaamheid straffer moeten invullen. Misschien kunnen we ook wat andere woorden gebruiken. Woorden bijvoorbeeld die de machthebbers en multinationals wat ongemakkelijk op de stoel doen schuiven. Hier enkele voorstellen.

Regeneratief

De uitdaging is processen en producten te ontwikkelen die herstellen. De bodem, de atmosfeer, onze oceanen maar ook het onderling vertrouwen zijn zwaar aangetast door zestig jaar consumentisme. In de landbouw zijn steeds meer regeneratieve methodes in voege, zoals permacultuur en agro-ecologie. Ze werken samen met de natuur en verrijken de bodem in plaats van die uit te putten. Misschien kunnen ze een inspiratie zijn om onze organisaties regeneratief te maken? Dat wil zeggen: kijken hoe de natuur functioneert en daarvan leren. Zorgen dat bij alles wat

we doen er zowel sociaal als ecologisch meerwaarde wordt gecreëerd. Een organisatiecultuur waar mensen openbloeien in plaats van uitdoven. Waar vrijwilligers en leden mee de doelen en acties bepalen en hun talenten optimaal kunnen inzetten. Activiteiten die gemeenschappen en leefomgeving beter maken. Dus niet alles opofferen aan ‘efficiëntie’ en ‘registratie’, maar veel ruimte bieden voor experiment, diversiteit en creativiteit.

Sufficiëntie

De nachtmerrie van veel marketeers; mensen die vinden dat ze genoeg hebben. Een grotere televisie, nog meer reizen, spulletjes en kicks? Nee, dank u. Ook politici hebben een heilige angst voor het genoeg. We hebben tijdens de coronaperiode vaak genoeg gehoord dat de economie moet blijven draaien, hoe erg het virus ook toeslaat! Nochtans is sufficiëntie de sleutel als we echt naar een rechtvaardige verdeling streven. De helft van alle broeikasgassen wordt uitgestoten door de tien procent rijksten van de wereldbevolking. U en ik horen daar wellicht ook bij. Als we niet bereid zijn wat in te boeten op onze gulzige levensstijl zal er niet veel terechtkomen van rechtvaardigheid. Goed nieuws, ik leef al meer dan een decennium met een voetafdruk die driekwart minder is dan die van de gemiddelde Belg. Ik kan u melden, ik heb een kwalitatief en vervuld leven! Met meer dan genoeg.

Biocentrisme

Samen met ons dolgedraaide groei-economie zie ik nog een grondoorzaak voor de afbrokkeling van het sociaal en ecologisch weefsel. In een paar eeuwen tijd zijn we totaal vervreemd geraakt van de natuur. We denken dat we beter en slimmer zijn dan de ecosystemen, waarvan sommige al drie miljard jaar geleden zijn ontstaan. Onze antropocentrische kijk maakt het mogelijk dat we achteloos oerbossen kappen, bodems kapot maken en miljarden dieren laten lijden in de vleesindustrie. Als we een kans willen maken om te overleven op deze planeet zullen we het leven waarvan we afhankelijk zijn weer moeten omarmen en liefhebben. Misschien kan het

middenveld daar een rol in spelen. Veel inspiratie is hiervoor te vinden in de ‘actieve hoop’ methodieken van Joanna Macy. Met het ‘Werk dat weer verbindt’ ontwikkelde ze een krachtige ervaringsgerichte methodiek die steunt op recente wetenschappelijke inzichten uit de systeemtheorie, ecopsychologie en gedragswetenschappen.

Ander narratief

Ik besef dat regeneratief, sufficiëntie en biocentrisme woorden zijn die vooral ingewikkeld en elitair klinken. De uitdaging is dus verhalen vertellen die een aantrekkelijk beeld schetsen van een wereld in evenwicht, waar kwaliteit belangrijker is dan kwantiteit. Waar samenwerken het wint van competitie. Waar een langetermijnvisie meer gewicht in de schaal werpt dan het kortetermijnbelang. Leven met genoeg, in balans met de natuur, met liefde voor al wat leeft. Uiteindelijk zal het komende decennium overheerst worden door toenemende klimaatchaos en maatschappelijke ontwrichting. Het woord duurzaamheid nog wat meer gebruiken zal niet helpen. Kiezen voor een radicaal andere aanpak misschien wel. Regeneratief sociaal-cultureel werk kan daarin een sleutelrol spelen.

© Vincent Peetermans

Steven Vromman,

low impact man, auteur van ‘Amor Mundi, een positieve post-apocalyptische roman’

Een circulaire toekomst voor

Een Babytheek is zoals een bibliotheek, maar in plaats van boeken leen je er babyspullen zoals een badje of flessenwarmer. De Babytheek laat ouders en grootouders concreet kennismaken met de circulaire economie. Door te kiezen voor gebruik in plaats van bezit verlagen ze hun ecologische voetafdruk gevoelig. De Babytheek neemt tegelijk een sociale functie op.

Hoe het begon, hoe het nu is

De Transformisten vzw en Gemeenschapscentrum Elzenhof vzw pionierden in 2018 met Babytheek Elzenhof in Brussel (Elsene). Het concept sloeg meteen aan en wist al gauw burgers en organisaties uit andere steden en gemeenten te inspireren. De Transformisten kon heel wat opstartende Babytheken begeleiden dankzij de steun van Vlaanderen Circulair, betrokken provincies en lokale besturen. Eind 2021 zullen we 27 Babytheken tellen verspreid over Vlaanderen en Brussel.

It takes a village

It takes a village to raise a child, luidt het bekende Afrikaanse gezegde. Een leefbare toekomst veiligstellen voor onze kinderen, lukt beter wanneer we een deel van de zorg als 'gemeengoed' markeren, spullen delen en iedereen laten bijdragen volgens eigen veerkracht. Op die basis is de Babytheek ontwikkeld. De Transformisten koos bewust niet voor een traditioneel businessmodel maar zette steeds deze kernwaarden van de commons voorop: ecologische duurzaamheid, sociale solidariteit en open kennisdeling. →

© Sien Verstraeten

Eva van Velzen,

projectcoördinator bij
De Transformisten vzw

elk

kind

© Patrick De Ceuster

© Sander de Wilde

“Een leefbare toekomst veiligstellen voor onze kinderen, lukt beter wanneer we een deel van de zorg als ‘gemeengoed’ markeren.”

Elke lokale Babytheek is een zoektocht naar een werkbaar samenwerkingsmodel. Nu eens trekken burgers of burgerorganisaties de opstart van een Babytheek, met hulp van professionele organisaties of lokale overheden bijv. voor de locatie. Dan weer komt het initiatief van een middenveldorganisatie, zoals een afdeling van de Gezinsbond, die zijn activiteiten uitbreidt met een Babytheek. In heel wat gevallen neemt een lokale overheid het initiatief bv. het Huis van het Kind of OCMW. De werking uitbouwen gebeurt telkens met lokale vrijwilligers en organisaties. Zij leggen hun eigen accenten en spelen in op de noden van hun publiek.

De droom gaat verder: op naar kindvriendelijke deelhubs

We staan op een kantelpunt. Vlaanderen telt al heel wat circulaire initiatieven voor kinderen: naast kinder- en jeugdbibliotheken en Babytheeken zijn er spelotheken en pretcamionettes, ruilwinkels voor kinderkleren en deelpunten van kinderfietsen zoals ‘Op Wielekes’. De interesse blijft groeien. Heel wat organisaties en lokale overheden springen graag mee op de kar.

Die deelinitiatieven zijn ecologisch én sociaal. In het leven van opgroeiende kinderen vormen ze een betekenisvolle kennismaking met een duurzaam, circulair consumptiemodel. Bovendien werken ze als buffer tegen (kinder)armoede en zijn ze goed voor het sociale weefsel in levendige buurten. Dat doen ze met een beperkte inzet van mensen en middelen.

Om ze te laten bloeien, is een goede omkadering noodzakelijk. Sommige initiatiefnemers hebben een duwtje nodig om te kunnen starten. Na een succesvolle lancering hebben veel initiatieven behoefte aan kennisdeling, enige professionalisering en structurele inbedding. Daarom is De Transformisten pleitbezorger van ‘kindvriendelijke deelhubs’, waar we circulaire initiatieven kunnen clusteren, ondersteunen en omkaderen.

Eind jaren 1970 koos de Vlaamse overheid volop voor de uitbouw van het bibliotheeklandschap. Vandaag kan de overheid ervoor kiezen om te investeren in bibliotheken voor materialen. De milieu-impact zou groot zijn, de duurzame gedragsverandering die eruit voortvloeit misschien nog groter! We staan op een kantelpunt. Waar gaan we heen, en wie gaat mee?

Meer informatie

Surf naar babytheek.be.

Lees het rapport ‘Kindvriendelijke deelhubs’ op detransformisten.be.

10 duurzame dromers en durvers uit Vlaanderen en Brussel

om te zien

Over heel Vlaanderen en Brussel schieten burgerinitiatieven als paddenstoelen uit de grond. Heel wat van deze initiatieven zetten vandaag al hun schouders onder morgen. Wij stellen je graag voor aan 10 duurzame dromers en durvers.

Tiny Cohousing Hoogstraten

In Hoogstraten zien ze het groots op kleine schaal. De initiatiefnemers achter Tiny Cohousing Hoogstraten willen een perceel delen met een groep gelijkgestemden om samen in een cohousingformule te wonen. Iedere private woonunit is een 'tiny house'. Bewust met minder spullen leven op een beperkte persoonlijke oppervlakte speelt een centrale rol in het woonproject. De Kempenaars creëren zo meer ruimte voor connectie en gemeenschap. Kortom: samen leven op kleine voet.

Meer weten:
facebook.com/tinycohousinghoogstraten

Vélo M2

Hoe zet je pedaalkracht om in pure energie? Een aantal Brusselse ingenieurs ontwikkelde het duurzaam energieplatform Vélo M2: mensen fietsen op rollen en wekken zo stroom op voor om het even welke elektrische installatie. Het hele systeem kan je vervoeren met de bakfiets. Zo wil Vélo M2 mensen sensibiliseren om enerzijds te investeren in een duurzame manier om energie op te wekken en anderzijds de bakfiets te zien als een volwaardig alternatief om je mee te verplaatsen in de stad. Twee projecten werken al op basis van de module: een mobiel fablab en een openluchtbioscoop. Vélo M2 smeedt ondertussen snode plannen om nieuwe systemen uit te werken om andere energiebronnen zoals wind- en zonne-energie te benutten.

Meer weten: ciklic.wordpress.com

Canal It Up

Het kanaal Charleroi-Brussel dat door het centrum van onze hoofdstad stroomt heeft te kampen met een afvalprobleem, natuurarmoede en slechte waterkwaliteit. Om deze problemen onder de aandacht van het publiek te brengen en te ijveren voor oplossingen trekt Canal It Up het water op. Wekelijks varen nieuwe vrijwilligers het kanaal af om te vissen naar afval. Daarnaast werkt Canal It Up aan de installatie van een afvalbarrière aan de sluis van Molenbeek, kaart het de overstorting aan en zet het in op de creatie van groene eilanden vol waterplanten.

Meer weten of inschrijven voor een vaartocht:
canalitup.org

Duscan

Je wil actief een steentje bijdragen voor een beter milieu en klimaat? Het kan best lastig zijn om door de bomen het bos te zien. De vrijwilligers van Duscan vzw kunnen je hierbij helpen, door jou persoonlijk advies te geven via een duurzaamheidsscan. Tijdens zo'n scan krijg je tips en tricks over energie, voeding, water, reizen, dagelijks vervoer, koopgedrag, tuinieren ... De focus: ingrepen die goed zijn voor het milieu. En die in sommige gevallen ook geld uitsparen of beter zijn voor de gezondheid.

Meer weten: duscan.org

Plantenasiel PlantAardig

Planten komen om verschillende redenen in het plantenasiel terecht. Mensen doneren hun kamerplanten omdat ze te groot worden, er iets is veranderd in hun woonsituatie of de zorg voor de planten wordt gewoonweg teveel. PlantAardig vangt planten op en geeft ze een gezondheidskuur van licht en water, een flinke snoeibeurt of verse grond. Zo voorkomen de vrijwilligers van het asiel dat planten op de mesthoop of in de groene bak belanden. De afvalstroom vermindert, er wordt een vuist gemaakt tegen de wegwerpcultuur en voor mensen met een klein budget worden planten nu ook heel bereikbaar.

Meer weten: plantenasiel-plantaardig.be

Amazones solidaires

Is burgerparticipatie vooral een zaak van en voor de welvarende blanke middenklasse in Brussel? Think again! Je hebt geen diploma nodig om een collectief op te richten. Je hebt niet eens de juiste papieren nodig om de wereld een stukje beter te maken voor de mensen om je heen. Wat je nodig hebt is goodwill en doorzettingsvermogen. En dat is wat de 'Amazones Solidaires' met bakken hebben: ze naaien, repareren kleding en koken voor de buurt voor een kleine prijs. Dankzij menselijke warmte en wekelijkse bijeenkomsten, kunnen de Amazones de dagelijkse uitdaging aan waarmee 'sans-papiers' geconfronteerd worden.

Meer weten:
bral.brussels/fr/artikel/selfcity-amazones-solidaires

Boerenhof

Het Boerenhof is een binnengebied tussen enkele straten in de Gentse Rabotwijk. Tot voor kort stonden er een 80-tal bouwvallige garageboxen. De stad Gent kocht het binnengebied aan. Bewoners sloegen de handen in elkaar en experimenteerden gedurende een aantal jaar met tijdelijke projecten op het terrein. Ondersteund door Samenlevingsopbouw Gent geven de bewoners niet alleen aan wat ze graag veranderd zien in hun woonomgeving, maar spelen ze ook een cruciale rol in het realiseren en het beheren van de groenzones. Deze aanpak resulteert in een concrete ruimtelijke verbetering, meer sociale cohesie en een laboratorium voor duurzame ontwikkelingen.

Meer weten: facebook.com/Boerenhofrabot

Klimplant

Steeds meer Antwerpenaren willen hun straten en pleinen vergroenen. Maar meer groen in de stad vereist ook meer regenwater. En dat kunnen we best duurzaam opvangen. Klimplant en Commons Lab organiseerden in de zomer van 2020 een groepsaankoop regentonnen, met steun van de Burgerbegroting van het district Antwerpen: verschillende types regentonnen voor voorgevel, achtertuin of samentuin. Daarbij konden de Antwerpenaren rekenen op tips bij de installatie. Vorig jaar alleen al vingen ze zo maar liefst 90.000 liter regenwater op. In 2021 organiseerde Klimplant opnieuw een groepsaankoop. Dit keer op eigen houtje.

Meer weten: klimplant.be

Oerbloemen

Oerbloemen droomt van meer bloemen en bijen in Groot-Ranst. In samenwerking met het gemeentebestuur herstellen lokale ondernemers en geïnteresseerde inwoners de biodiversiteit met het inzaaien van bloemenweides die ook nog eens een heerlijke kruidenthee kunnen opleveren. Of zoals ze bij Oerbloemen zeggen: een kopje positivi-thee.

Meer weten: oerbloemen.be

Permafungi

PermaFungi kweekt paddenstoelen en produceert meststof op basis van koffiedik. Rond deze innovatieve techniek richtten de bedenkers het sociale bedrijf PermaFungi op. PermaFungi verkoopt deze producten, maar houdt zich tegelijkertijd bezig met de ontwikkeling van een gedecentraliseerd productienetwerk. Zo creëert de Brusselse organisatie duurzame werkgelegenheid, ontwikkelt het de lokale economie en leidt het laaggeschoold personeel op. Daarnaast kan je bij PermaFungi ook terecht voor rondleidingen, opleidingen en kweekkits waarmee je thuis zelf paddenstoelen kan kweken en je eigen koffiegruis kan recyclen!

Meer weten: permafungi.be

praktijk

© Betty Matthysen

© Bader Shashit

De groene ramadan van Voem

Zahra Eljadid

sociaal-cultureel werker
Voem vzw

Meer informatie

Surf naar
voem.be en
veggieishalal.be.

Het klinkt misschien wat contradictorisch, maar tijdens de ramadan is de aandacht voor voedsel behoorlijk groot. De iftar – de dagelijkse maaltijd na zonsondergang – is voor moslims zoveel meer dan ‘eindelijk eten’. Het is een instrument voor engagement en verbinding, een gelegenheid om de betrokkenheid op de samenleving te tonen en te versterken. En dankzij de Green Ramadan ook de betrokkenheid op de planeet: vegetarisch, niet als alternatief, maar als volwaardig halal.

Grenzeloos verbinden

Als we praten over verbinding weet ik dat ik op mijn plaats zit bij Voem. ‘Grenzeloos verbinden’ is niet voor niets de slogan van onze organisatie. We bekijken verbinding in de brede betekenis van het woord. We willen zowel bruggen slaan tussen mensen binnen de superdiverse moslimgemeenschappen als binnen anders- of niet-gelovige gemeenschappen.

We zoeken samen naar constructief-kritische en innoverende manieren om verbinding tot stand te brengen tussen onze leden (organisaties, kunstenaars en vrijwilligers) en partners die actief zijn in het brede sociale en culturele veld. Samen zetten we sociaal-culturele acties op touw waaraan een breed publiek kan deelnemen en deelhebben. Vanuit een open betrokken houding en met respect voor ieders eigenheid willen we vervreemding, individualisering en vereenzaming tegengaan.

Green Ramadan

Een mooi voorbeeld van zo’n verbindende actie vond dit jaar plaats tijdens de ramadan. Met onze Green Ramadan-campagne rolden we een combinatie uit van solidariteitsacties, webinars, workshops en challenges. Met als doel het proeven en beleven van een groene, ecologische – en dus vegetarische – ramadan.

Het idee van de Green Ramadan sloot perfect aan bij ons project ‘Veggie = Halal’, een platform voor mensen die vanuit een islamitische – of andere – levensbeschouwing gepassioneerd zijn door vegetarische en plantaardige voeding en een ecologische levensstijl. Het platform is gebaseerd op het werk van Ibrahim Abdul-Matin ‘Green deen: what islam teaches about protecting the planet’.

Noodkeukens en ecologische boxen

Omdat er door de lockdown geen grote iftarmaaltijden konden plaatsvinden, zette Voem iftarnoodkeukens op in Mechelen, Gent, Brussel en Antwerpen. Een huzarenstuk omwille van de fysieke beperking in elke keuken tot een maximum van vier personen.

Samen met een veertigtal organisaties zorgden we ervoor dat er overal een kookteam, een transportteam en een verdeelteam was. In Mechelen kwam een team de maaltijden ophalen om ze naar families te brengen die steun konden gebruiken. In Gent werkten we samen met een armoedeorganisatie, waar dagelijks tweehonderd mensen in de rij staan. In Antwerpen was er een takeaway-iftar. Mensen konden komen ophalen, maar via onder andere Veganation werden de pakketten ook met de fiets aan enkele Antwerpse moskeeën en het daklozencentrum bezorgd.

De Antwerpse pakketten waren bovendien het resultaat van een samenwerking met Sint-Lucas Antwerpen, Fameus, De Connectie, Open Design Course en Rooftoptiger. Studenten en kunstenaars ontwierpen een ecologische Green Ramadan Box om er de maaltijden in te presenteren. Een box voorzien van een QR-code die leidde naar een cultureel programma vol woordkunst, comedy en muziek.

Uiteindelijk verdeelde het brede samenwerkingsverband van Voem zo’n vierduizend maaltijden en honderden solidariteitspakketten met daarin ook mondmaskers en handgel.

Ecologie en religie

Dat Voem met Green Ramadan de ecologische kaart trekt is geen toeval. Het islamitisch ecologisch perspectief houdt in dat de mens niet boven de schepping staat. Verbinding door ecologie in de Deen (islamitische levenswijze) is dus verre van een nieuw gegeven. De regelgeving in de islam maant aan om niet aan overconsumptie te doen, verspilling tegen te gaan en zelfs de kledij die je draagt te herstellen in plaats van ze onmiddellijk weg te werpen. Aan

moslims wordt gevraagd naar het milieu en de duurzaamheid te kijken, kortom de planeet te beschermen.

Challenges

Green Deen vzw is de eerste islamitisch geïnspireerde milieubeweging in België en een sleutelpartner bij de organisatie van de Green Ramadan. Green Deen organiseerde vier webinars over islam en ecologisch bewustzijn, onder andere over de Profeet als natuuractivist. Die waren een schot in de roos. Zo werd verder gewerkt aan de notie dat veggie niet alleen halal is, maar ook een alternatief voor een meer ethische en duurzame voedingswijze.

Om dat kracht bij te zetten lanceerden we vier challenges, één voor elke week: een veggie iftar beleven, een vegetarische maaltijd klaarmaken voor je burens, een zero waste-iftar zonder voedselresten en het verzorgen van een plasticvrije iftar. Om al deze inspanningen zo breed mogelijk te delen, organiseerden we ‘takeovers’ in onze communicatie. Via onze Instagram-account inspireerden influencers andere burgers om deel te nemen aan de challenges en hun resultaten met ons te delen.

De groene ramadan van Voem was op veel vlakken een schot in de roos. Voor velen – jong en oud – bleek veggie een ontdekking. De Green Ramadan lijkt een blijver. En zo is ook de verbinding met de toekomst gelegd.

“Het islamitisch ecologisch perspectief houdt in dat de mens niet boven de schepping staat.”

Socius, in jouw hartje

steunpunt Brussel

Wie we zijn

Als steunpunt voor het sociaal-cultureel werk in Vlaanderen en Brussel zijn we er voor alle sociaal-culturele professionals, organisaties en iedereen die het sociaal-cultureel werk een warm hart toedraagt. Hoe we er voor jou zijn? Door een gevarieerd aanbod aan ondersteuningsinitiatieven, op maat, off- en online aan te bieden: vormingen, workshops, inspiratiedagen, webinars, ... Naast dit aanbod kan je bij ons ook terecht met jouw specifieke vragen. We kijken dan samen hoe we je verder op weg kunnen helpen.

Daarnaast zetten we in op ontwikkeltrajecten en trekken we de kaart van onderzoek. Wat typeert de sociaal-cultureel werker? Welke evoluties zien we in het landschap van het sociaal-cultureel werk? Wat is het collectief verhaal van het werkveld? En wat is de waarde en betekenis ervan? We zoeken naar onderbouwde antwoorden.

Onze kennis en expertise met betrekking tot sociaal-cultureel werk stellen we ook ter beschikking. Zo vormen we een schakel naar andere sectoren, de opleidings- en onderzoekswereld en het beleid. In de vele initiatieven en events die we organiseren krijg je de kans om collega's uit de praktijkgemeenschap en stakeholders van het sociaal-cultureel werk te ontmoeten, met hen te netwerken en ervaringen te delen.

Wil je graag meer weten over onze werking, wie we zijn en wat we voor jou kunnen betekenen? Ga zeker eens kijken op www.socius.be. En als je daar dan toch bent, pik gerust een paar blogs en video's mee.

Onze media

Jou ondersteunen, dat doen we niet enkel met een mix van on- en offline activiteiten, maar ook met actuele informatie. Alles wat je moet weten om helemaal mee te zijn vind je op www.socius.be. Van inspirerende praktijken tot projectoproepen, sectornieuws, recent onderzoek, ...

www.socius.be
facebook.be/sociaalcultureel
twitter.com/sociustweets

Maar ook jouw media

Onze media zijn eigenlijk ook jouw media. We zijn namelijk altijd op zoek naar straffe praktijken, mooie verhalen en rake columns om te verspreiden in de sector en daarbuiten. Een keer per jaar doen we dat in dit magazine, en nog veel vaker doen we dat in de vorm van blogs, video's en via sociale media. Wil je graag je content verspreiden via onze socials? Heb je zin om jouw praktijk neer te pennen? Om plaats te nemen in onze studio? Of om je mooiste woorden boven te halen en jouw verhaal te vertellen in een blog? Stuur dan een mail naar hilke.charels@socius.be.

Zaalverhuur

Ben je op zoek naar een ruim en goed verlucht vormingslokaal, wil je hybride met je collega's overleggen of heb je nood aan een vergaderruimte? Op www.socius.be/zaalverhuur vind je een overzicht van alle ruimtes die je bij ons kan huren.

Blijf op de hoogte

Blijf je graag op de hoogte van wat er in onze sector leeft? Van vormingen, workshops, Zoom-sessies ... die voor jouw job of voor jouw initiatief relevant zijn? Schrijf je dan zeker in voor onze nieuwsbrief en abonneer je op de thema's van jouw keuze: www.socius.be/abonneren.

Wat je mag verwachten: een maandelijks e-zine met blogs, video's, sectornieuws, verhalen uit de sector en een aantal inspirerende events. Maar ook ons eigen aanbod dat specifiek voor jou interessant kan zijn.

Heb je een vraag?

Offline vind je ons op de derde en vierde verdieping van het mooie Kaaitheater in hartje Brussel (Saintelettesquare 19). Tijdens de kantooruren kan je ons bereiken op **02 215 27 08**. Onze digitale deuren staan altijd voor jou open: welkom@socius.be en www.socius.be.

wie?

socius

is

bij

wie

← **Debbie Bevers**
coördinator financiën
en administratie
debbie.bevers@socius.be

Hilke Charels →
stafmedewerker
communicatie
hilke.charels@socius.be

← **Fred Dhont**
directeur
fred.dhont@socius.be

Max Frans →
coördinator communicatie
en marketing
max.frans@socius.be

← **Jozefien Godemont**
stafmedewerker
groepsbegeleiding
en vrijwillige inzet
jozefien.godemont@socius.be

Silke Jaminé →
stafmedewerker
interculturaliteit
en sociaal-cultureel werken
silke.jamine@socius.be

← **Marc Jans**
stafmedewerker
onderzoek
marc.jans@socius.be

Ingrid Matthijs →
administratief medewerker
ingrid.matthijs@socius.be

← **Melek Özdemir**
logistieke ondersteuning
welkom@socius.be

Greet Rupus →
administratief medewerker
greet.rupus@socius.be

← **Paco Sanogo**
stafmedewerker
organisatiebeleid
sanogo@socius.be

Gie Van den Eeckhaut →
coördinator
praktijkontwikkeling
en -ondersteuning
gie@socius.be

← **Zé Vandenhoeck**
stafmedewerker digitaal
en webmaster
ze.vandenhoeck@socius.be

Nele Vanderhulst →
stafmedewerker politiserend
werken en burgerinitiatief
nele.vanderhulst@socius.be

← **Joren Van Gucht**
stafmedewerker onderzoek
beleidsplannen
joren.vangucht@socius.be

Veerle Verdoodt →
administratief medewerker
veerle.verdoodt@socius.be

publicatie

Veldverkenning burgerinitiatieven

Opkomende burgerinitiatieven ... je vindt ze in alle maten en gewichten en ze springen in het oog van tal van beleidsmakers en sociaal-cultureel werkers.

In 2020 startte Socius een veldverkenning burgerinitiatieven. We inventariseerden, analyseerden en ontsloten empirisch onderzoek en spraken met heel wat ondersteuners.

De resultaten van deze veldverkenning bundelden we in een rapport. Zo kom je meer te weten over het begrippenkader dat we hanteerden en kan je je kennis over burgerinitiatieven bijspijkeren. Naast de ongelooflijke diversiteit aan activiteiten, diensten, ambities en domeinen, tonen we je ook welke parcoursen ze kunnen doorlopen en op welke noden en behoeften ze stoten. Ten slotte verneem je hoe je de ondersteuning van burgerinitiatieven het best opneemt.

Beide rapporten kan je gratis downloaden op www.socius.be.

Sociaal-cultureel volwassenenwerk na corona

In opdracht van de Taskforce Relance Cultuur van minister Jambon en in samenwerking met Cultuurloket stelde Socius tijdens de zomer van 2021 het rapport 'Sociaal-cultureel volwassenenwerk na corona' op.

Een rapport dat de veerkracht en kwetsbaarheid van het sociaal-cultureel volwassenenwerk in beeld brengt tijdens de coronapandemie en dat daarnaast inzoomt op een postcorona-agenda voor de samenleving, het beleid en de sector. Het rapport kwam onder meer tot stand op basis van een sectorbevraging en met de inbreng van diverse focusgroepen.

colofon

Socius magazine 2021
is een uitgave van:
Socius, Steunpunt sociaal-cultureel werk vzw
Saintelettesquare 19 – 1000 Brussel
02 215 27 08 / welkom@socius.be / socius.be

Eindredactie: Max Frans
Vormgeving: www.depoedelfabriek.com

Brussel, november 2021
D/2021/4393/4

**so
cius.**

steunpunt
sociaal-cultureel
werk